

УДК 37.015:796.015.1-057.87(4)
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.37-40

Бондарчук Наталія Яківна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
кафедра фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
nataliia.bondarchuk@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-0933-9356>

Круцевич Тетяна Юрївна

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор
кафедра теорії і методики фізичного виховання
Національний університет фізичного виховання і спорту України, м.Київ, Україна
tmfv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4901-6148>

Погасій Людмила Іванівна

старший викладач
кафедра фізичної культури
Державний торговельно-економічний університет, м.Київ, Україна
l.pohasii@knute.edu.ua
<http://orcid.org/0009-0003-8163-9139>

ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПРИ РОЗРОБЦІ НОВИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. Актуальність проблематики представленого у статті дослідження полягає в необхідності розробки нових концептуальних підходів до фізичного виховання українських старшокласників на тлі війни та надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Метою статті є дослідження передового досвіду шкільного фізичного виховання в європейських країнах та окреслення шляхів його використання в Україні. У ній застосовані такі методи дослідження як методи збору та обробки інформації, порівняльного аналізу, класифікації і типологізації, конкретизації та узагальнення. Специфіку різних концепцій фізичного виховання в країнах ЄС показано на прикладі Німеччини, Франції і Італії. Якщо німецька модель не передбачає втручання держави в регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту, то Франція і Італія репрезентують модель державного регулювання цих відносин, у рамках якої за фізичною культурою визнається фундаментальне суспільне значення для забезпечення національно-культурної ідентичності. Україна після здобуття незалежності перейшла від соціально-орієнтованої до особистісно-орієнтованої моделі шкільного фізичного виховання з певними елементами оздоровчо-адаптивної моделі, що було наслідком англосаксонської традиції. Сьогодні вирішення завдання підвищення рівня здоров'я і фізичної підготовленості шкільної молоді на тлі задоволення суспільної потреби в надійному забезпеченні національної безпеки і захисту держави від агресивних посягань передбачає перехід до соціально-орієнтованої моделі з наповненням її новим змістом на основі використання досвіду країн ЄС. Йдеться насамперед про посилення державної підтримки галузі, розширення у фізичному вихованні старшокласників соціальної складової, розробку гнучких навчальних програм, до яких учителі могли би додавати свої авторські компоненти, забезпечення формування на заняттях фізичною культурою високих моральних якостей і почуття патріотизму.

Ключові слова: фізичне виховання, старшокласники, нові концептуальні підходи, соціально-орієнтована модель, європейський досвід.

Актуальність дослідження. Останні десятиліття можна охарактеризувати як період серйозних випробовувань застосовуваних концепцій і систем шкільної освіти у сфері фізичного виховання. Необхідність розробки нових концептуальних підходів у цій галузі зумовлена незадовільним станом здоров'я школярів і посилена на сучасному етапі війною та прискоренням процесів євроінтеграції. З одного боку, війна актуалізувала питання підготовки молодих громадян України до військової служби й виявила залежність стану забезпечення національної безпеки держави від стану здоров'я молоді. З іншого, 3 червня 2022 р. було прийнято рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС, що актуалізує питання формування в українського населення європейського мислення, впровадження в Україні європейських стандартів життя і зокрема розвитку фізичної культури, запозичення передового європейського досвіду шкільного фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті проблематики даної статті викликають інтерес наукові розвідки, присвячені аналізу і порів-

нянню різних педагогічних моделей шкільного фізичного виховання [3], обґрунтуванню необхідності зміни концептуальних підходів до фізичного виховання школярів України з використанням зарубіжного досвіду [1], вивченню шкільних систем фізичного виховання в країнах світу [7], світового досвіду організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах середньої освіти [5], дослідженню різних аспектів фізичного виховання школярів в європейських країнах [2; 4; 6].

Мета статті: дослідити передовий досвід фізичного виховання старшокласників у провідних країнах ЄС та окреслити шляхи його використання в Україні при розробці нових концептуальних підходів у контексті впровадження соціально-орієнтованої моделі шкільного фізичного виховання.

Методи дослідження: методи збору та обробки інформації; порівняльного аналізу педагогічних концепцій і моделей; класифікації і типологізації; конкретизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує досвід, в Європі накопичено величезний досвід фізич-

ного виховання старшокласників. У 92% європейських країн фізична культура є обов'язковим предметом навчання у школі, на який відводиться від 35-45 до 250-275 хвилин на тиждень, при цьому розвинене й позаурочне шкільне виховання [7, с. 30]. Хоча єдиного концептуального підходу та єдиної моделі шкільного фізичного виховання в країнах ЄС не існує, їх об'єднують особистісний підхід до фізичного виховання, його ключові завдання: гармонічний розвиток особистості в різних сферах – не тільки фізичній і руховій, але в соціальній, когнітивній, емоційній; усвідомлення анатомії і цінності людського тіла (взагалі і свого зокрема); засвоєння кодових жестів людської моторики, вивчення основних рухових локомоцій для впевненого керування власною поведінкою протягом усього життя; формування інтересу до занять фізичною культурою і спортом зі збереженням відповідної потреби після закінчення школи; зміцнення впевненості в собі та підвищення самооцінки тощо. При цьому в різних країнах ЄС концепції фізичного виховання мають свою специфіку [1, с. 16]. Розглянемо її на прикладах Німеччини, Франції і Італії.

Німецька модель не передбачає втручання держави в регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту; відносини між її суб'єктами регулюються звичаями спортивного середовища і нормами фізкультурно-спортивних організацій [5, с. 18]. Офіційною метою шкільного фізичного виховання є сприяння розвитку через рух, забави і спорт, пізнання та участь у культурі руху, забави і спорту, а найголовнішим його завданням проголошено формування ціннісних орієнтацій щодо фізичної культури [7, с. 93]. Пріоритетними вважаються три концепції фізичного виховання: «виховання здоров'я» (*Gesundheitserziehung*), «рухове виховання» (*Bewegungserziehung*) і «спортивне виховання» (*Sporterziehung*) [1, с. 17; 5, с. 30]. Щодо останнього, спортом німецькі школярі активно займаються в усіх видах шкіл – основній, реальній та гімназії. Звичні нам уроки фізичної культури в цих закладах мають назву «шкільний спорт», протягом усього навчання вони мають рівноцінний статус з іншими навчальними предметами, а організацією шкільного спорту опікуються виключно регіональні чи місцеві органи [7, с. 16].

На тиждень у німецьких школах проводяться 3-4 уроки шкільного спорту, на яких – у рамках міжпредметного підходу – вивчаються окремі теми предметів природничих і суспільних наук [7, с. 42]. У різних федеральних землях застосовуються свої програми, до яких включено загалом понад 10 популярних видів спорту. Реалізації цих програм сприяє діяльність шкільних спортивних клубів, з якими школи налагодили тісний контакт через посередництво органів управління освітньою галуззю. В таких клубах додатково займаються понад 70% німецьких старшокласників. Найбільш обдаровані у спортивному відношенні учні займаються у шкільних спортивних секціях і добровільних організаціях, які співпрацюють зі спортивними клубами. Регулярно проводяться щорічні багатоступеневі змагання шкільних команд, а по закінченню шкільного навчання старшокласники можуть складати іспит зі шкільного спорту як частину випускного екзамену [7, с. 17-19, с. 94-95].

У Франції, на відміну від Німеччини, відповідальність за розвиток фізичної культури взяла на себе держава [6, с. 19]. Основними завданнями фізичного виховання французьких школярів проголошені розвиток і мобілізація ресурсів для покращення рухових навичок, сприяння особистісній самореалізації, навчання управлінню своїм фізичним і соціальним життям, забезпечення своєї безпеки і безпеки оточуючих, розвиток гуманістичних та естетичних цінностей [1, с. 18]. Показово, що у Франції на уро-

ках фізичної культури розвивають навички надання першої медичної допомоги [7, с. 41]. Класичний підхід до шкільного фізичного виховання в цій країні заснований на гімнастиці, проте останнім часом акценти зміщуються на спортивні ігри, розвиток сили і спритності. У коледжах (перший ступінь середньої освіти) до предмету фізичної культури ставлення відносно зверхнє, а вже в ліцеї (другий ступінь – до складання іспитів на бакалавра) статус фізичної культури значно підвищується. Значна увага приділяється позаурочним формам фізичного виховання.

Слід відзначити, що віра в «освітні цінності спорту» у Франції культивується протягом багатьох десятиліть, і одним із наслідків цього є найбільш централізована система шкільного спорту в Європі. Як не дивно, але в країні досі успішно реалізується навчальна програма, прийнята ще 1969 р. Майже в кожному закладі середньої освіти функціонує своя спортивна асоціація – як осередок структури шкільного спорту [5, с. 32]. У багатьох ліцеях раз на тиждень проводяться організовані спортивні заняття [1, с. 23]. У вільний від навчання час практикуються факультативні заняття спортом у шкільних об'єднаннях з урахуванням схильності учнів; для їх проведення надаються спортивні споруди, що перебувають у державній власності. Французькі юнаки здебільшого обирають футбол, гандбол або регбі, дівчата – танці, гімнастику або кінний спорт (часто залежно від регіону і характеру місцевості). Окремо на урядовому рівні організовано роботу зі спортивно обдарованою молоддю, для якої працюють спортивні секції, що фінансуються за рахунок переважно спортивних федерацій, а також спеціальні спортивні школи, які мають назву «тренувальних центрів» [7, с. 17, 23-24].

Італія, так само як і Франція, репрезентує модель державного регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту, в рамках якої за фізичною культурою визнається фундаментальне суспільне значення для забезпечення національно-культурної ідентичності [5, с. 17]. Основними завданнями шкільного фізичного виховання є культивування здоров'я як найвищої цінності, формування ідентичності в самопізнанні й пізнанні світу, визначення власних життєвих прагнень. Середня школа в Італії проходить дві стадії – молодшу (*scuola media*) і старшу (*scuole superiori*). У старшій школі, крім обов'язкових уроків фізичної культури, учні можуть відвідувати додаткові заняття – до 6 елективних годин. На уроках фізичної культури активно впроваджуються ідеї інтегрованого та інклюзивного навчання [7, с. 62-63]. Я і в інших країнах, справи шкільного спорту в Італії регулюються на державному рівні [7, с. 16]. Майже в кожній школі є шкільна спортивна група або асоціація, яка часто опікується проведенням позаурочних занять. Шкільні спортивні змагання організовує Міністерство громадської освіти [7, с. 27].

Якщо виокремлювати загальні особливості шкільного фізичного виховання в країнах ЄС, слід вказати, що його важливими складовими є підтримування контактів із навколишнім середовищем, проведення різного роду кооперативних акцій за участю вчителів, батьків, інших осіб із оточення старшокласників [6, с. 20]. Основними засобами фізичного виховання традиційно виступають гімнастичні вправи, спортивні і рухливі ігри, плавання, проте останніми десятиліттями до програм активніше включаються танцювальні вправи з музичним супроводом [7, с. 46]. У деяких країнах до програм шкільного виховання введені заняття з нетрадиційних видів спорту (наприклад, *Rugby Tag* в Румунії) [2, с. 9, 11].

При розробці нових концептуальних підходів до фізичного виховання старшокласників в Україні необхідно взяти до уваги педагогічні моделі фізичного виховання, що реалізуються в Європі. Як зазначає Н. Ідрісова, загалом виділяються особистісно-орієн-

тована, соціально-орієнтована, оздоровчо-адаптивна і спортивно-рекреативна моделі [3, с. 51]. У більшості країн Європи до другої половини ХХ ст. домінувала соціально-орієнтована модель, але сьогодні провідне місце посідає оздоровчо-адаптивна, а в якості супутньої використовується спортивно-рекреативна модель. Яскравими прикладами слугують Франція і Італія. Для Німеччини, як і для англосаксонського світу в цілому, характерним є поєднання особистісно-орієнтованої та оздоровчо-адаптивної моделей. В СРСР домінувала соціально-орієнтована модель, а в незалежній Україні акцент було зміщено на особистісно-орієнтовану, з певними елементами оздоровчо-адаптивної моделі. Отже, в перші десятиліття незалежності в нашій країні за взірцем було взято приклад переважно англосаксонських країн, де домінує саме особистісно-орієнтована модель шкільного фізичного виховання.

Нові концептуальні підходи до розвитку системи фізичного виховання старшокласників передбачають розробку нової стратегії такого виховання і наповнення новим змістом його соціально-орієнтованої моделі, необхідність переходу на яку зумовлена завданнями підвищення рівня здоров'я і фізичної підготовленості шкільної молоді, розвитку її тілесно-рухового потенціалу на тлі задоволення суспільної потреби в надійному забезпеченні національної безпеки і захисту нашої держави від будь-яких агресивних посягань. Освітній процес за такої моделі буде відбуватися, зокрема, у формі спеціальної фізичної підготовки – професійно-прикладної і зокрема військово-прикладної. Соціально-орієнтована модель передбачає інтенсифікацію навчально-виховного процесу, більш жорсткі підходи до фізичного виховання старшокласників у контексті їх підготовки до потенційного несення військової служби, акцентування уваги на набутті військово-прикладних рухових умінь. Отже, йдеться про суттєве розширення змісту фізичного виховання старшокласників. З іншого боку, одночасно необхідно зберегти елементи наявної тенденції до лібералізації шкільного фізичного виховання, уникнути надмірної утилітаризації навчально-виховного процесу і директивних методів управління навчальною діяльністю в загальноосвітніх закладах, що надзвичайно важливо для збереження позитивної мотивації учнів до занять фізичною культурою. Остання вимога, на думку авторки, допускає наявність альтернативних програм, які враховували би регіональні особливості фізичного стану, фізичного розвитку та фізкультурно-спортивних інтересів шкільної молоді.

Саме для успішного вирішення зазначених складних завдань нам краще потрібно розумно використати європейський досвід. Перш за все, вже давно на часі посилення державної підтримки галузі і вдосконалення нормативно-правової бази з урахуванням принципів Європейської спортивної хартії

[5, с. 204]. Фізичне виховання старшокласників повинно містити соціальну складову, сприяти розвитку когнітивних процесів, враховувати мотиваційні та моральні аспекти, формувати вміння приймати самостійні рішення. Важливою є розробка та апробація більш сучасних і гнучких навчальних програм, до яких учителі могли би додавати свої авторські компоненти [5, с. 206]. Необхідно врахувати європейський досвід розширення системи позашкільного фізичного виховання, можливо, з обов'язковими заняттями фізичними вправами в позаурочний час. Шкільна фізична культура повинна сприяти розвитку нервово-психічної стійкості старшокласників, формувати в них високі моральні якості і почуття патріотизму.

Щодо спортивної складової шкільної фізичної культури, перспективним може бути масове заснування при загальноосвітніх навчальних закладах спортивних груп чи секцій. Цікаві спортивні пропозиції, які надаватиме рідний для учня навчальний заклад, зможуть підвищити мотивацію до систематичних і різноманітних занять фізичною культурою. В Україні до сьогодні в шкільному фізичному вихованні домінує радянський підхід, сформований свого часу ще П. Лесгафтом, згідно з яким змагання не повинно бути складовою навчального процесу, шкільні ігри не мають містити елементів суперництва. Підхід, сформований у вільному західному світі, зокрема в західноєвропейських країнах, переважно інший: змагання у шкільному спорті сприяє становленню й розвитку сильної особистості, виховує дисциплінованість, розвиває функції соціального згуртування і соціального контролю. Саме такий підхід повинен бути застосований в українській школі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, при розробці нових концептуальних підходів до фізичного виховання старшокласників в Україні враховуватимуться специфічні умови переходу до соціально-орієнтованої моделі зі збереженням і розвитком усіх можливих чинників, які сприятимуть посиленню позитивної мотивації учнів до занять фізичною культурою. Для цього важливо використати величезний європейський досвід, який полягає, зокрема, в застосуванні особистісного підходу до фізичного виховання з урахуванням задоволення суспільних потреб, забезпеченні гармонічного розвитку особистості старшокласників у різних сферах, розширенні соціальної складової фізичного виховання, формуванні в учнів поважного ставлення до навколишнього світу, високих моральних якостей, почуття патріотизму. Якісне фізичне виховання українських школярів стане важливою інвестицією в майбутнє нашої країни, українського суспільства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з ретельним аналізом переваг і недоліків соціально-орієнтованої моделі шкільного фізичного виховання, вивченням підготовленості переходу на нього українських школярів та української освітньої системи.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Бобровник С.І. Концепції сучасного фізичного виховання школярів. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова*. Серія: Педагогічні та історичні науки. 2014. Вип. 117. С.15–21
2. Дороніна Т.О., Кожокар М.В. Особливості фізичного виховання в системі освіти сучасних європейських країн. *Освітні обрії*. 2021. № 1 (52). С.8–11.
3. Ідрісова Н.О. Педагогічне моделювання як умова формування здорового способу життя школярів. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. 2013. Вип. 115. С.47–55.
4. Максименко А.П. Фізичне виховання і спортивні практики у школах Франції. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Педагогіка та психологія. 2019. Вип. 31. С.20–26.
5. Москаленко Н.В., Яковенко А.В., Сидорчук Т.В. Фізичне виховання школярів у зарубіжних країнах (ХХ ст. - початок

- XXI ст.): монографія. Дніпро: Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, 2020. 259 с.
6. Нечипорук О.В. Особливості уроків фізичного виховання та формування здорового способу життя в навчальних закладах країн Західної Європи. *Педагогічний пошук*. 2019. № 2 (102). С. 19-22.
7. Турчик І.Х. Фізичне виховання і спорт у шкільній освіті Європи: монографія. Дрогобич: Швидкодрук, 2017. 138 с.

References

1. Bobrovnik, S.I. (2014). Kontseptsii suchasnoho fizychnoho vykhovannia shkoliariv [The conceptions of modern physical education of the schoolchildren]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series: Pedagogical and Historical Sciences*, 117, 15–21 [in Ukrainian].
2. Doronina, T.O., & Kozhokar, M.V. (2021). Osoblyvosti fizychnoho vykhovannia v systemi osvity suchasnykh yevropeiskykh krain. [Peculiarities of physical education in the education system of modern european countries]. *Educational Horizons*, 1 (52), 8–11 [in Ukrainian].
3. Idrissova, N.A. (2013). Pedagogichne modeliuvannia yak umova formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia shkoliariv [Pedagogical modeling as a condition of a healthy lifestyle schoolchildren]. *Pedagogical Sciences*, 115, 47–55 [in Ukrainian].
4. Maksymenko, A.P. (2019). Fizychno vykhovannia i sportyvni praktyky u shkolakh Frantsii [Physical education and sports practices in schools of France]. *Visnyk Kyiv National Linguistic University. Series: Pedagogy and Psychology*, 31, 20–26 [in Ukrainian].
5. Moskalenko, N.V., Yakovenko, A.V., & Sydorchuk, T.V. (2020). *Fizychno vykhovannia shkoliariv u zarubizhnykh krainakh (XX st. – pochatok XXI st.)* [Physical education of schoolchildren in foreign countries (XX century - beginning of XXI century)]. Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport, 259 [in Ukrainian].
6. Nechiporuk, O.V. (2019). Osoblyvosti urokiv fizychnoho vykhovannia ta formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia v navchalnykh zakladakh krain Zakhidnoi Yevropy [Features of physical education lessons and the formation of healthy lifestyle in the educational institutions of Western Europe]. *Pedagogical search*, 2 (102), 19–22 [in Ukrainian].
7. Turchyk, I.Kh., (2017). *Fizychno vykhovannia i sport u shkilni osviti Yevropy* [Physical education and sports in European school education]. Shvydkodruk. [in Ukrainian].

Статус статті: Отримано: 26.03.2023 Прийнято: 30.04.2023 Опубліковано: 04.05.2023

Bondarchuk Nataliia

Ph.D in Physical Education and Sports, Associate Professor
Department of Physical Education
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Krutsevych Tetyana

Doctor of Physical Education and Sports, Professor
Department of Theory and Methods of Physical Education
National University of Physical Education and Sport of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Pohasii Liudmyla

Senior Teacher
Department of Physical Culture
State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

USING OF EUROPEAN EXPERIENCE IN THE ELABORATING OF NEW CONCEPTUAL APPROACHES TO PHYSICAL EDUCATION OF UKRAINIAN HIGH SCHOOL PUPILS

Abstract. The relevance of the problems presented in the research article is the need to elaborate new conceptual approaches to the physical education of Ukrainian high school pupils against the background of the war and granting Ukraine the status of a candidate for EU membership. The purpose of the article is to study the best practice of school physical education in European countries and outline the ways of its using in Ukraine. The article uses such research methods as methods of information collection and processing, comparative analysis, classification and typology, specification and generalization. The specifics of different concepts of physical education in the EU countries are shown on the example of Germany, France and Italy. The author proved that the German model does not involve state intervention in the regulation of relations in the area of physical education and sports. At the same time, France and Italy represent a model of state regulation of these relations, in the framework of which physical culture is recognizing as having a fundamental social importance for ensuring national-cultural identity. From the pedagogical point of view, in these countries, the health-adaptive model of school physical education takes the leading place, and the sports-recreational model is used as a companion. Germany, as well as the Anglo-Saxon world as a whole, is characterized by a combination of person-oriented and health-adaptive models. Ukraine after gaining independence moved from socially-oriented to a personal-oriented model of school physical education with certain elements of health-adaptive model, which was an imitation of the Anglo-Saxon tradition. Today, solving the task of increasing the level of health and physical readiness of school youth against the background of satisfaction of the public need for reliable provision of national security and protection of the state from aggressive encroachments involves a transition to a socially-oriented model with new content. This model involves the intensification of the educational process, stricter approaches to the physical education of high school pupils in the context of their preparation for potential military service, and emphasis attention on the acquisition of military-applied motor skills. At the same time, it is necessary to preserve the elements of the existing trend towards the liberalization of school physical education, to avoid excessive utilitarian character of the educational process and directive methods of managing educational activity. To implement such a reform, it is important to use European experience. It is primarily about strengthening state support for the industry, expanding the social component in the physical education of high school pupils, developing flexible curricula to which teachers could add their author's components, ensuring the formation of high moral qualities and patriotism in physical culture lessons.

Key words: physical education, high school pupils, new conceptual approaches, socially-oriented model, European experience.